

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ YANINDA
ELMİN İNKİŞAFI FONDU

Sevil FƏRHADOVA

AZƏRBAYCAN MUĞAM-DƏSTGAHININ TARİXİ KÖKLƏRİ

HUMANİTAR VƏ İCTİMAİ ELMLƏR

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Elmin İnkişafı Fondunun qrant layihəsi
çərçivəsində nəşr olunmuşdur

Sevil Fərhadova

**AZƏRBAYCAN
MUĞAM–DƏSTGAHININ
TARİXİ KÖKLƏRİ**

BAKİ – ELMİN İNKİŞAFI FONDU – 2018

Rəyçi:

İsa HƏBİBBƏYLİ

AMEA-nın həqiqi üzvü, filologiya üzrə elmlər doktoru, professor

Elmi redaktor:

Teymur KƏRİMLİ

AMEA-nın həqiqi üzvü, filologiya üzrə elmlər doktoru, professor

S.M.Fərhadova. Azərbaycan muğam–dəstgahının tarixi kökləri. –
Bakı: Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Elmin İnkişafı
Fondu, 2018. – 200 səh.

Monoqrafiya erkən mədəniyyətin məhsulu olan muğamın öyrənilməsinin ehtimal edilən şüur konsepsiyasını metodoloji «açar» kimi tətbiq etməklə həyata keçirilməsinin ilk təcrübəsidir. Nəticədə, dünya elmində analoqu olmayan muğamın yaranma tarixini və onun genezisini açıqlayan fənlərarası tədqiqat işi ilk dəfə olaraq oxuculara təqdim edilir. Problemin tədqiqində mərkəzi yer ilkin, rəşional tərəkürə alternativ olan, qeyri-dəqiq (ruhani) dərketmənin xüsusiyyətinin açıqlanmasına ayrılır. Seçilən mövqedən «batın-zahir» düsturu ilə ifadə olunan Şərç konseptual tərəkürünün və dünyagörüşünün fərqliliyi muğamın yaranmasının idrak-nurlanma ilə şərtləndirilməsinin izlənilməsi üzrə izah olunur. Nəticədə MUĞAM sözünün etimologiyası əlavə tədqiqat predmetinin özü yeni səpkidə interpretasiya edilir. Monoqrafiya muğam məzununun konseptuallığı ilə bağlı bir çox suallara, məsələn, Azərbaycanın mədəniyyət irsinin bütün sahələrində geniş təqdim edilmiş həndəsə və rəqəm musiqi konseptuallığına aydınlıq gətirir.

Tədqiqatın gedişində muğam probleminin nəinki uzaq keçmişinin izahına, həm də mədəniyyət və elmin gələcək inkişafına təsir göstərməyə qadir ola biləcəyi mənbə kimi bundan sonra da fənlərarası yanaşma məcrasında öyrənilməsinin vacibliyi əsaslandırılır.

**Monoqrafiya Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Elmin İnkişafı
Fondunun qrant layihəsi çərçivəsində çap olunmuşdur:
Qrant № EIF-2013-9(15)-46/34/5 (layihə rəhbəri: S.M.Fərhadova)**

Bu əsər 13 mart 2014-cü il tarixində Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Elmin İnkişafı Fondu tərəfindən Azərbaycan Respublikası Müəllif Hüquqları Agentliyində qeydiyyatdan keçirilmiş və əsərin qeydiyyatı haqqında 7999 nömrəli Şəhadətnamə (qeydiyyat nömrəsi: 04/C-7484-14) verilmişdir.

Redaktor: filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Ağahüseyn ŞÜKÜROV

Kitabda müəllif üslubu olduğu kimi saxlanılmışdır.

ISBN: 978-9952-516-13-5

© Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Elmin İnkişafı Fondu, 2018

© S.M.Fərhadova, 2018

MÜNDƏRİCAT

Ön söz. MUĞAM İRSİNƏ YENİ ELMİ YANAŞMA	5
Giriş. ZAMANIN HƏQİQİLİYİ	8
I. BİR DAHA AZƏRBAYCAN MUĞAM-DƏSTGAHININ MƏNBƏLƏRİ HAQQINDA. Mənbənin axtarışında.....	20
1.1. Problemin öyrənilməsinin diaqnostikası	20
1.2. XX əsrdə muğam haqqında elmi fikrin inkişafına tənqidi baxış.....	24
1.3. Muğam ənənəsinin öyrənilməsində mövcud «boşluqlar» problemi	33
II. YARADICI PROSESİN METAFİZİKASI İDRAKIN İRRASİONAL VƏ RASİONAL QÜTBLƏRİNİN GÖRÜŞMƏ NÖQTƏSİ KİMİ.....	40
2.1. Şüur konsepsiyası Şərq mədəniyyətinin sirlərinin öyrənilməsinin metodoloji «açar»ı kimi	40
2.2. Muğam prosessuallığı bilik və inamın mənbəyi kimi	45
2.3. Yaradıcılıq nurlanma-vəhdət prinsipi dünya ahəngdarlığının dərinə aparan yol kimi	50
2.4. Ruhi idrak-nurlanma prosessuallığında batin-zahir nisbəti.....	55
III. MUĞAMIN YOLU İLƏ. Muğam aləminin ritmik döyüntüləri	67
3.1. «Yeddi pillənin» ritm-formulası ruhi idrak rakursunda.....	67
3.2. «Yallı» ayin dairəsi sufi zikrin prototipi kimi.....	70
3.3. Azərbaycan mədəniyyət irsinin muğam-idrak dərinlikləri.....	75
3.4. Mənəvi və fiziki dərkətmənin ritmik korrelyasiyası haqqında	77
3.5. İdrak-nurlanma ritmin məzmununun dini aspektləri.....	83
3.6. Ruhu yüksəldən «sağ» və «sol» tərəflərin kəsişən ritmi.....	88
IV. AZƏRBAYCAN MƏDƏNİYYƏTİNDƏ SƏSİN BAZIS ROLU	93
4.1. Muğam ahənginin səs toxumu.....	93
4.2. Səsin sinkretik təbiəti haqqında.....	97
4.3. Səsin həyatı, səsdə yaşayan həyat.....	99
4.4. Səs məkanının sirli mənaları	102
V. «HƏYAT-ÖLÜM» SƏRHƏDİNDƏ QAZANILAN ÖLÜMSÜZLÜK	109
5.1. «Kəndirbaz» təcrübəsinin ritual-musiqi öntarixi	109
5.2. Ayin hərəkət-transformasiyaların teatral oyun mahiyyəti	114
5.3. Mənəvi dərkətmənin psixoloji «kontrapunktları».....	117
5.4. Həqiqətin nurundan doğulan səs-söz	124

VI. MUĞAM TƏŞƏKKÜLÜNÜN RİTMİK DAİRƏLƏRİNDƏ FORMALAŞAN MƏDƏNİYYƏT	135
6.1. «Universallıq» və «millilik» sözlər ardıcılığının inversiyası haqqında.....	135
6.2. Azərbaycan mədəniyyətinin inkişaf prosessuallığı muğam-dəstgahın dili ilə.....	138
6.3. Ruhani prosesin Azərbaycan milli mədəniyyətinə kristallaşmasının koqnitiv aspektləri	146
6.4. Muğam və ozan-aşıq ənənəsi ruhani idrak və maariflənmə sistemi kimi	154
6.5. Azərbaycan muğam-dəstgah konseptuallığı Şərq mədəniyyətləri konqlomeratında	159
6.6. Musiqi arxetiplərinin milli-etnik interpretasiyası	169
VII. HƏQİQƏTİN ZAMANI	178
Muğam-dəstgahın harmoniyasından dünya harmoniyasına.....	178
SÖZARDI	183
Əlavələr	186
BİBLİOQRAFIYA	190